

УДК 338.246.025.88:[2-735:347.23(497.115)]"1945/1999"

*Игор ВУКОЊАНСКИ**

ПРАВНИ СТАТУС ПОСЕДА ЦРКАВА И МАНАСТИРА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Айсѝракѝ: Косово и Метохија је преко хиљаду и по година саставни део српске територије, историје, културе, памћења, српског идентитета. Судбина многоструког и вишезначног страдања српског народа на Косову и Метохији задесила је и пастирску Српску православну цркву која је кроз векове делила удес свог народа. Као неми приповедачи прошлости, велелепне, често урушене грађевине цркава и манастира, једини су истрајни бранитељи српске духовности. Оне служе за опомену садашњим генерација и као извор сазнања о коренима праотаца поколењима која долазе.

Како је у безумљу, правданом идеологијом и историјским околностима, држава често више од појединаца скрнавила поседе - метохе, скитове и задужбине цркава и манастира на овим просторима, на њој сада лежи обавеза да исправи грешке из прошлости. Само држава, која окупуља и обједињује народ, може и мора да потпомогне цркву на овим просторима, а црква ће са својим свештенством и монаштвом вратити веру у спасење и опстанак српском народу. С тога повраћај имовине цркава и манастирима има много већи значај од очекиваног економског.

Мада су као чувар српске традиције, културе, уметности и духовности, српске православне цркве и манастири, са својим свештенством и монаштвом, опстајали на овим просторима, вера јесте снажно оруђе у рукама народа који се бори за голи опстанак, али она није и несме бити једино средство.

Кључне речи: Српска православна црква, метоси, држава, конфискација, денационализација

* Доцент, Универзитет одбране – Војна академија, Београд, igor.vukonjanski@rgz.gov.rs

УВОД

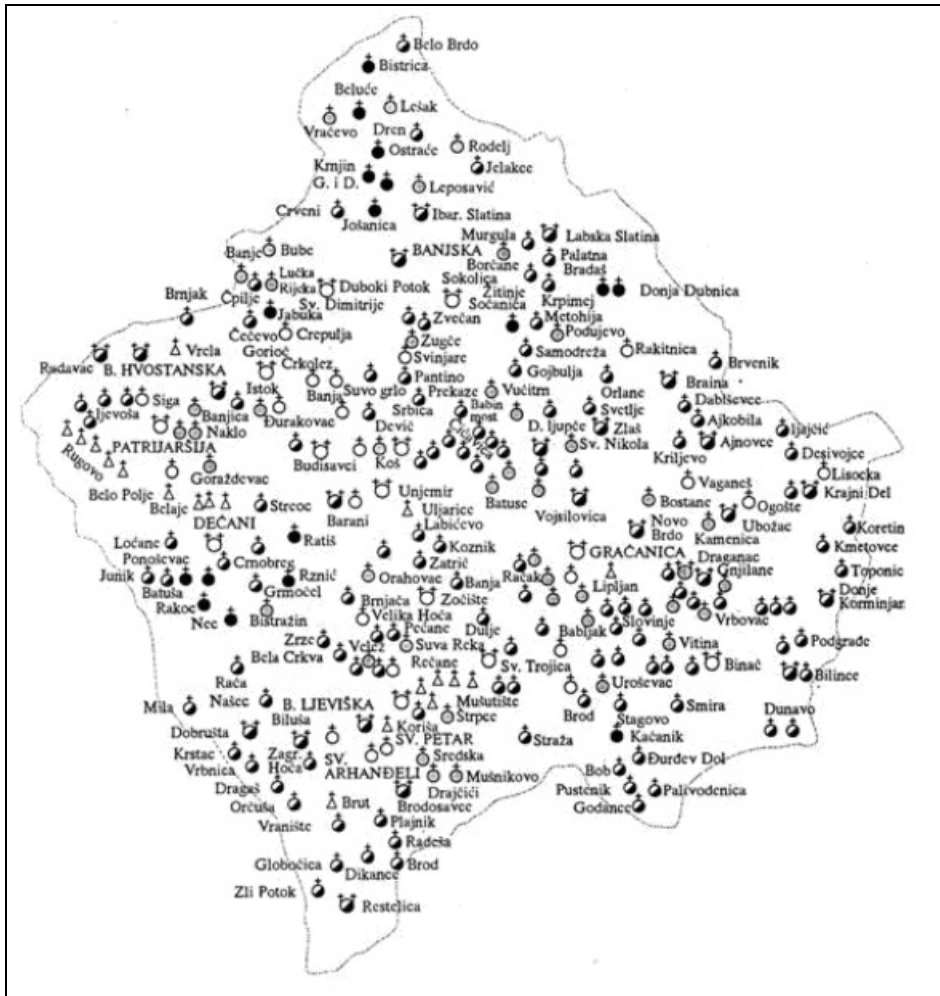
Косово и Метохија, два централна региона дугогодишње српске државе, одраз су српског духовног и културног идентитета и државности од средњег века до данашњих дана. Историја Косова и Метохије је уско повезана како са историјом средњовековне српске државе, тако и са настанком, развојем и опстанком српске православне цркве. Многобројни манастири и цркве, као и остали споменици културе, сведоче о вековној повезаности цркве и народа на овим просторима.

Област АП Косова и Метохије може се поделити на две целине: источни део покрајине – које се традиционално зове Косово¹ и западни део покрајине који ми називамо Метохија,² јер се на том подручју вековима налазе имања Српске православне цркве.

Назив покрајине Косово и Метохија створен је тек после Другог светског рата. Наиме, после Првог и Другог српског устанка 1804. и 1813. године, као и у Краљевини Србији и Југославији све до Другог светског рата, у службеној употреби је назив Стара Србија.³ По средњовековним историјским изворима, Косово и Метохију крајем XII века сачињавало је девет жупа: Хвосно, Подримље, Патково, Коstrц, Дршковина, Призренска жупа, Лаб, Ситница и Лишњан. Временом се број жупа увећавао. До доласка Турака на овим просторима настале су и Тополница, Крива Река, Алтин, Затрнава, Клопотник, Ситница Горња и Ситница Доња.

У феудалној Србији ктитори су неке цркве или манастире даровали већем манастиру и стављали их под његову власт, чиме су се створила црквена властелинства - метоси, којима је често припадало и више села. Метохом је управљао калуђер-иконом, који је имао и разне световне помоћнике за управне, судске, војне и финансијске послове. Српско племство саградило је у оно време стотине малих капела и неколико десетина манастира, а неки од њих су сачувани и до данас.⁴

- 1 Реч Косово долази од словенске речи **кос**, што означава врсту црне птице. Према неким ауторима, постоје индиције да је постојало место са истим именом, те да је по томе и читава регија добила име. Име Косово везано је и за древни српски географски појам **Косовог поља**, којим се назива равница око река Ситнице и Лаба, ограђена са свих страна планинама, на којој се 1389. године одиграо историјски пресудан Косовски бој.
- 2 Метохија потиче од грчке речи **μετόχια**, која означава земљу у власништву манастира. У аграрном праву средњовековне Србије овај појам означавао је и заједницу, заједничко добро, posed, село или скуп више села даровани цркви.
- 3 Овај термин забележен је и у италијанским, аустријским, руским и немачким војно-географским картама, историјским документима, научној литератури и дипломатској преписци, а нарочито у студијама о топонимима.
- 4 Поменимо Пећку Патријаршију, као и манастире Дечани, Грачаница, Богородица Љевишка, Бањска, Свети Арханђели код Призрена и друге.

 оштећени манастири;
  уништени манастири;
  оштећене цркве;
  уништене цркве;
  испосничке келије

Цркве и манастири изграђени пре 1459. године

Прве српске мале феудалне државе из периода X и XI века тежиле су Косову. Прва моћна српска држава династије Немањића основана је у XII веку са центром на подручју Косова и Метохије, које је ускоро постало политичко, економско и културно средиште српског народа и Српске православне цркве. Од оснивања Охридске архиепископије рашком земљом руководи у црквеном погледу грчки епископ у Расу, али су на територији Косова чиновејствовале две епархије - једна са седиштем у Призрену, а друга у Лишлану. Рашка епархија се први пут спомиње у II хрисовуљи византијског владара Василија II из 1020. године. Она је тада била део Охридске епископије и простирала се на подручју српске територије око реке Рашке,

Ибра и Лима. Призренска епархија се спомиње 1019. године у хрисовуљи већ поменутог византијског владара Василија II. Од оснивања српске аутокефалне архиепископије 1219. године, када су, поред три охридске епархије – Рашке, Лицњанске и Призренске, осниване нове – Жичка, Топличка, Моравичка, Будимљанска, Зетска и Хумска, трајни историјски и културни печат овој области дала је Српска православна црква.

Развој косовске области као духовног средишта српског народа одражава се и у нарочито великој концентрацији српских цркава и манастира на овој територији. По неким евиденцијама, на овим просторима било је близу две стотине сачуваних или порушених православних храмова, али их је заправо било далеко више. Како се на Косову и Метохији налази више цркава и манастира него у било ком другом делу Србије - евидентирано је преко 1500 споменика српског културног наслеђа, оно се с правом сматра духовним искодиштем и средиштем Срба.

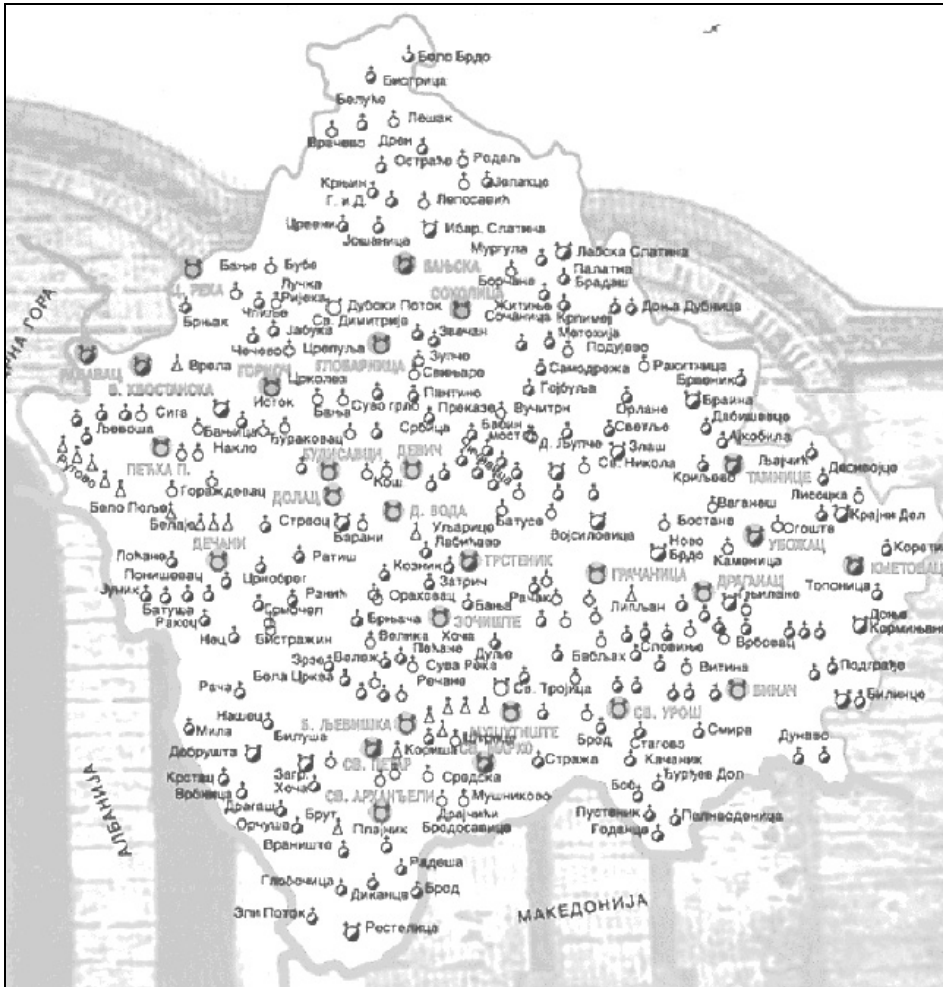
1. Историјско наслеђе поседа цркава и манастира на Косову и Метохији

Косово и Метохија представља срце средњовековне Србије, која се у четрнаестом веку простирала од Дунава до Коринтског залива, од Тракије до обале Јадранског мора. Почевши са Стефаном Немањом, оснивачем династије Немањића, српски владари и племство граде мноштво манастира и светиња у градовима, долинама и на планинама јужне Србије и Косова. Величанствени Манастир Дечани је саграђен средином четрнаестог века за српског краља Стефана Дечанског и представља његов маузолеј. Манастири Пећке Патријаршије су група светиња које су подизане у етапама. Прву цркву, Свете Апостоле, подигао је вероватно још жички игуман Арсеније, касније српски архиепископ, у трећој деценији XIII века на метоху жичког властелинства.⁵

Краљ Милутин подигао је манастир Светог Стефана (Бањску) северозападно од Митровице, који је већ био метох Грачанице. Како је тада укинута епископија при овом манастиру, он је проглашен за краљевски ставропигион заједно са остала три владарска маузолеја - Студеницом, Милешевом и Сопоћанима. Ктитор је ове манастире снабдео великим феудалним поседом са 75 села и 8 катуна, у којима је било преко пет стотина породица. Осим тога, Милутин је обновио и манастир Грачаницу – храм Благовештења на речици Грачанки. Поменимо још и најзнаменитији сачувани споменик немањићког неимарства – манастир Дечани, који је подигао себи за гробницу краљ Стефан Урош II, као

5 У XIV веку подигнути су остали храмови: са северне стране Светих Апостола храм Светог Димитрија – Никодим, а са јужне стране црква Богородице Одигитрије. Нешто касније подигнута је и заједничка припрата, као и мали храм Светог Николе.

и манастир Светих Арханђела код Призрена који је иза себе оставио краљ Стефан Душан.⁶ Ову статистику употпуњује података о 1350 црква и манастира који су од XII века подизани и обнављани у континуитету пуних осам векова.⁷

⊕ оштећени манастири; ⊙ уништени манастири; ⊕ оштећене цркве; ⊙ уништене цркве; ⊕ испосничке келије

Цркве и манастири изграђени од 1459. године до XX века

- 6 Атанасије Урошевић набраја 66 порушених црква, мада напомиње да ни то није све. Он истиче да нема села у коме не постоји понека црква или манастири и наводи да је на овом подручју било 162 парохијеске цркве и око 17 манастира. Видети: А. Урошевић, *Косово*, НУБ «Иво Андрић»; Завод за издавање уџбеника и наставна средства, Београд, 2006.
- 7 Турски попис из 1485. године забележио је у Дреници 79 насеља у којима је уписано 85 црква и манастира. Само на подручју Чичавице, назване с правом „Српска Света Гора“, турски попис из 1525. и 1544. евидентира 52 манастира 38 црква.

Данас на подручју АП Косова и Метохије постоји двадесет и пет манастира у оквиру Епархије рашко-призренске и косовскометохијске и то: манастир Пећка патријаршија, манастир Светих Архангела код Призрена, манастир Ђурђеви ступови у Расу, манастир Зочиште код Ораховца, манастир Високи Дечани, манастир Девич код Србице, манастир Драганац код Гњилана, манастир Девине Воде, манастир Дубоки Поток, манастир Свете Петке код Лепосавића, манастир Гориоч код Истока, манастир Грачаница, манастир Кабаш код Призрена, манастир Кончул, манастир Соколица код Звечана, манастир Бањска, манастир Сопоћани, манастир Мушутуште, манастир Црна река код Рибарића, манастир Сочаница, манастир Успења Пресвете Богородице у Расу, манастир Врачево, манастир Светог Јована у Великој Хочи, манастир Успења Пресвете Богородице у Ђаковици и манастир Будисавци. Од тих 25 манастира, 17 манастира су активни са својим монашким братствима и сестринствима, 3 манастира су у обнови и ревитализацији, а 5 манастира је потпуно опустошено.

Упркос свим искушењима кроз које, нарочито на подручју АП Косоава и Метохије, пролази српски народ у протеклим годинама, успон духовности и посвећеност манастирском животу у региону Косова и Метохије су ојачали духовно просветљење српског становништва, подржавајући му снагу и јачајући веру да превазиђе огромна искушења и страдања. Данас на подручју АП Косова и Метохије српску православну веру чува и страдали српски народ, који је на овим просторима остао да живи упркос свим искушењима, учвршћују у вери монаси и монахиње у манастирима Светих Архангела код Призрена и Светог Јована у Великој Хочи, затим у манастирима Грачаница, Дечани, Бањска, Сочаница, Соколица, Дубоки Поток, Гориоч, Драганац, Зочиште, Девич, у којима данас живи и бори се за опстанак 185 монаха и монахиња. Најбројније монашке заједнице су у манастиру Дечани, где је 29 монаха и у Грачаници, у којој су духовни мир нашле 22 монахиње.

2. Однос државе према поседима црква и манастира на подручју ап косова и метохије

Српска православна црква била је један од највећих земљопоседника на Косову и Метохији пре Другог светског рата. Посебно велика имања имали су манастири као сто су Високи Дечани и Пећка Патријаршија. Током 20. века у Србији су се десиле три велике својинске, земљишно-поседовне прерасподеле и трансформације: 1) аграрна реформа и колонизација 1918-1941, 2) аграрна реформа, колонизација, конфискација и национализација 1945-1958. и 3) својинска трансформација, реституција и приватизација у транзиционој Србији од 1990. која траје и данас.

Са ове временске дистанце тешко је одредити се да ли је већа штета православним светињама на Косову и Метохији причинена национализацијом њихових имања или, у новије време, од албанских власти које нелегално покушавају да присвоје већи део црквене имовине. Судбина одузетих поседа црква и манастира на Косову и Метохији је све неизвеснија, иако српско монаштво и верници у овим тешким данима настоје да опстану и сачувају своје светиње и земљу.

Под плаштом идеологије, незнања и свакако немара државних институција, многе цркве у катастарском оперативу уписиване су као џамије, а само део тих „грешака“ исправљен је 1987. године. Велики број српских храмова и данас се у катастарским оперативама воде као куће-зграде, а неке, попут манастира Драганац, као друштвена својина. Опасност по верске објекте од непроцењивог културно-историјског значаја за српски народ прети и од новоустановљених извршних власти такозване републике Косово које не крију своју склоност ка присвајању и преименовању српских светиња. Тако се, на пример, Саборни храм Богородице Љевишке у Призрену, већ неколико година идентификује као Shamrëja Levëisha (Šamria Leviška) или Xhuma xhami (Џума џамија).

Напори Српске православне цркве да се реши питање одузете имовине црква и манастира на подручју АП Косова и Метохије додатно су подстицани стицајем по српски народ несрећних околности када је постало јасно да Косово и Метохија неће више имати статус какав су до сада имали. Отуда су оци Српске православне цркве изнели два кључна предлога Влади Републике Србије: прво, да се хитно врати својевремено одузета црквена имовина и друго, да се код међународних организација за цркве и манастире са њиховим имањима обезбеди екстериторијални статус како би могли да опстану у новим околностима.

2.1. Поседи црква и манастира у време Краљевине Југославије и аграрна реформа и колонизација од 1918. до 1941. године

Краљевина Југославија је настојала да политиком аграрне реформе и мерама колонизације утиче на измену етничке слике Косова и Метохије. Београдска влада је започела опсежан програм колонизације Косова, дајући предност Србима, а посебно бившим војницима или припадницима четничких одреда. На Косово и Метохију је плански колонизовано око 65.000 неалбанског становништва са разних крајева Југославије.⁸

8 Насељеници, лица која су имала од 16 до 60 година и бавила се земљорадњом, добијала су минимум 5 хектара обрадивог земљишта. По истом критеријуму земљиште је додељивано и староседеоцима из новоослобођених крајева, грађанима са подручја старих граница Краљевине Србије, као и српском и словенском живљу из иностранства.

До Другог светског рата, према неким подацима, чак трећина обрадивог земљишта на подручју Косова и Метохије настала је од шума које су биле у власништву Српске православне цркве. Настојећи да реши етничко питање на просторима Косова и Метохије, држава је Српској православној цркви одузела огромне поседе. Из званичног назива покрајине уклоњена је реч Метохија. Накнадно је одредница Метохија враћена у назив покрајине, али не и метоси.

Присаједињењем Косова, дела Метохије и Македоније (такозвани „Јужни крајеви“), након балканских ратова 1912-1913. године, Србија је затекла феудалне односе у пољопривреди са сељацима-чифчијама који су обрађивали агинску или беговску земљу и давали аги или бегу чифлучку главницу, десетину и слично.⁹ У таквим условима, Србија је одмах по завршетку балканских ратова започела са припремама за укидање феудалних односа на Косову и Метохији, прерасподелом земље и колонизацијом. Тако је 20. фебруара 1914. године донета Уредба о насељавању новоослобођених, присаједињених области Краљевине Србије, којом је било предвиђено да се за насељавање на том подручју може користити државно земљиште, сеоске и општинске утрине, као и пушта земљишта, тако да нису дирани постојећи аграрни и поседовни односи на приватном земљишту.¹⁰

Међутим, неповољни развој међународних односа и почетак Првог светског рата 1914. године, који је започео нападом Аустроугарске на Србију, прекинули су све припреме за спровођење аграрне реформе на Косову и Метохији и одложили их за неко друго време.

Уједињењем и стварањем заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца у истој држави су се нашли народи са различитим степеном развоја и правног организовања. У западним деловима (Словенија, Хрватска и Босна и Херцеговина) земљишни односи и евиденција непокретности су били знатно уређенији јер је аустроугарски окупатор устројио и водио земљишне књиге, док у источним крајевима (Србија са Косовом и Метохијом, Црна Гора и Македонија) то није био случај, већ је, углавном, постојао турски тапијски систем.

Аграрна реформа у Краљевини Југославији инспирисана је идејом да се, с једне стране, укину кметства и велики земљишни поседе, а са друге стране да се обрадива земља поделити међу сиромашне земљораднике, с правичном накнадом досадашњим власницима. Тако су током 1922. године новим прописима укинута кметовско-чифчијски односи на Косову, Метохији, као

9 Правни положај чифчија на овој територији био је уређен турском *Саферском наредбом* из 1859. године, која се примењивала и на подручју Босне и Херцеговине и Новопазарског Санџака.

10 Издавање и парцелисање земљишта спроводила је Комисија за насељавање, а премер су вршиле посебне комисије састављене од шумара и геометара.

и у Босни и херцеговини и Македонији. Постојећи кметови (чифчије) проглашени су слободним власницима земље, а дотадашњим власницима (агама) предвиђена је исплата одштете за коју гарантује држава.

Да би се обезбедило спровођење аграрне реформе новодонетим прописима предвиђено је шта се сматра великим поседима који потпадају под удар експропријације. То су: 1) сва фидекомисна добра; 2) сви поседи површине од најмање 100-500 јутара (57-285 ха) обрадивог земљишта; 3) поседи који су издани у закуп или необрађени и 4) поседи утврђени посебним законом као велики поседи.

Интензитет аграрне реформе посебно је био изразит у јужним крајевима Србије. Законом о насељавању Јужних крајева од 11. јуна 1931. године, за насељавање су предвиђена: 1) слободна државна земљишта: утрине, крчевине, погодна шумска тла и свако оно државно земљиште које се издвоји за насељавање по одредбама Закона о поступку при деоби државних добара у сврхе аграрне реформе; 2) општинске и сеоске земље и утрине, уколико превазилазе стварне потребе дотичних општина и села; 3) пушта и трајно напуштена земљишта приватних власника и чифчија; 4) одметничка имања; 5) земљишта која се могу издвојити за сврхе аграрне реформе по Закону о ликвидацији аграрне реформе на великим поседима и Закона о уређењу аграрних односа у ранијим покрајинама Јужне Србије.

Аграрни односи на Косову и у Метохији коначно су уређени Законом о уређењу аграрних односа у ранијим покрајинама јужне Србије и Црне Горе од 5. децембра 1931. године¹¹, којим су у тим крајевима укинута чифчијски, наполичарски, закупни (ћесимцијски) и арендаторски односи, а феудални поседи дошли под удар експропријације. Према стању из 1919. године, дакле пре аграрне реформе и колонизације, на територији Косова и Метохије премерено је 229.791,64 хектара земљишта, од тога 108.793,19 хектара државног, 54.021,34 хектара општинског, 51.126,63 хектара приватног и 15.466,94 хектара трајно напуштеног безвласничког земљишта и 383,54 хектара црквеног и манастирског земљишта.

2.2. Црквени поседи у ратном периоду од 1941. до 1945. године

У Другом светском рату територија Краљевине Југославије била је под окупацијом више страних држава. Србија је била окупациона зона Немачке (централни део, Банат), Мађарске (Бачка, Барања), Бугарске (делови јужне Србије) и Италије (Косово и Метохија), а у земљишнопоседовним односима владало је незакоње, отимачина и реваншизам.

11 „Службене новине КЈ“, бр.285/1931.

Прва и најважнија интервенција окупацијских власти од 1941. године, у сфери привреде, била је да се свим правним и неправним мерама пониште мере југословенске аграрне реформе и насилно промени аграрно-поседовна структура земљишта, што је посебно било интензивно у мултиетничким срединама. То је подразумевало протеривање и развлашћивање пре свега добровољца насељених после 1918. године на подручјима Косова и Метохије.

У италијанској окупационој зони највеће својинске промене и миграција власника десила се на Косову и Метохији, где су војно-управне власти радикално анулирале предратну аграрну реформу и спровеле нову, враћајући земљу која је била експроприсана у аграрној реформи поново у власништво албанских велепоседника. Српско и црногорско становништво насељено пре Другог светског рата изложено је насиљу и протеривању од стране стране локалних Шиптара и уз подршку окупационих власти. Са Косова и Метохије до 1942. године у Србију и Црну Гору прогнано је око 100.000 житеља. Само у околини Пећи порушено је 16 црква и манастир Девич. Истовремено је вршена интензивна албанизација становништва Косова и Метохије, па се процењује да је на тим просторима у току рата колонизовано 150.000-200.000 колониста из Албаније. Поново су успостављени чифчијски односи, а придошле аге, бегови и албански колонисти настојали су да поврате и старе аграрно-феудалне односе за које је пре свега било карактеристично прикупљање „десетка“.

2.3. Конфискација и национализација црквеног земљишта у периоду од 1945. до 1958. године

Након Другог светског рата, окончањем класно-социјалне револуције и проглашења комунистичке владавине у Југославији велике површине обрадивог земљишта и шума су конфисковане од Српске православне цркве, посебно на Косову и Метохији. Од тада Српској православној цркви није било дозвољено да поврати своју имовину јер је она сматрана за једног од најјачих опонената комунистичке власти и поретка. Након конфискације 1946. године, део црквене имовине на Косову и Метохији је једноставно подељен албанским сељацима, од којих су многи за време нацистичке власти дошли на Косово и Метохију из суседне Албаније и ту након рата остали да живе. Остатак одузете имовине је задржан у државном власништву или је додељен друштвеним предузећима.

У послератном периоду, по основу аграрне реформе, национализације, узурпације и премером територије, Српској православној цркви одузето је 5.255 хектара пољопривредног и грађевинског земљишта, шума, стамбеног

и пословног простора. Према подацима Епархије рашко-призренске и ко-совскометохијске, највише имовине одузето је манастиру Девич 3.077 хектара, а следе Пећка патријаршија са 846 хектара и Високи Дечани са 727 хектара. Манастиру Драгинац одузето је 207 хектара, а Грачаница 100 хектара. Како је по прописима, којима је уређивана материја премера и катастра земљишта, било довољно да на терену, пре снимања, буде обележена имовина, то је део имовине СПЦ уписиван као државна односно друштвена својина. Тако је у процесу национализације манастиру Високи Дечани 1946. године одузето близу 800 хектара земље, а данас се на бившем манастирском имању налази готово цео нови део града Дечани.

Законом о аграрној реформи и колонизацији од 23. августа 1945. године, да би се створио земљишни фонд за додељивање колонистима и ради стварања или допуњавања великих државних угледних и огледних пољопривредних добара, од дотадашњих власника у руке државе прешли су и земљишни поседе црква, манастира, верских установа, као и све врсте задужбина како световних тако и верских. Поред тога, одредбама члан 4 тог Закона било је прописано и то да се земљиште са свима зградама и постројењима на њој и са целокупним пољопривредним инвентаром одузима без икакве одштете пређашњим власницима.

У погледу домаћаја у примени прописа о аграрној реформи и колонизације постојала су нека, мада не и правична ограничења. Наиме, од постојећих поседа појединих богомоља, манастира и верских установа одузето је „само“ вишак преко 10 хектара њихове укупне површине њива, башти, винограда, воћњака, утрина и шума. Верским установама (црквама, манастирима, црквеним властима) већег значја или веће историске вредности остављено је само до 30 хектара обрадиве земље и до 30 хектара шуме. Тако је аграрна реформа погодила Српску православну цркву на разне начине и са несagleдивим последицама. Та реформа била је, у суштини, одузимање манастирских и црквених имања, што је суштински значило економско уништење манастира и парохија. Коначни резултати у примени Закона о аграрној реформи из 1946. године огледали су се у томе да је Српској православној цркви одузето око 70.000 хектара плодне земље и шума.

Законом о национализацији из 1958. године црквена имовина поново је дошла под удар државе. Српска православна црква остала је без 1.181 зграде, које су углавном служиле за смештај свештеника и њихових породица или као пословни простор.¹² Осим тога, манастиру Високи Дечани одузето

12 Примера ради, у Београду је практично национализовано све осим зграде Патријаршије. Одузете су три велике палате и више од 50 здања са најмање 200 станова и десетине пословних простора. Тако је Српска православна црква остала без главних извора прихода а свештеници су из својих парохијских домова отишли у подстанаре.

је 793 хектара шума и њива, али и остала имовина, а Пећкој патријаршији, решењем Извршног одбора Обласног одбора - Одељења за аграрну реформу и колонизацију, од 20. децембра 1946. године, одузето је око 223 хектара обрадиве земље и 570 хектара шуме.¹³

Поред ове, на закону засноване национализације поседа цркава и манастира, било је случајева да се црквена и манастирска земља изнова уписује у земљишне књиге као власништво ђамија и исламских институција. Осим тога, било је и других случајева насртаја на црквену и манастирску имовину уништавањем манастирских усева, поврћа и воћа, што је нарочито било изражено управо на подручју Косова и Метохије.

3. Транзициона Србија и денационализација поседа цркава и манастира

Почетком 1991. године, Народној скупштини Републике Србије предложен је Закон о враћању Српској православној цркви задужбина, легата, стамбених зграда и земљишта који су прешли у друштвену својину на основу Закона о национализацији. Мада је изгледало је да ће овај проблем бити решен, Влада је стала на становиште да се наведени предлог закона не може прихватити.¹⁴ Међутим, народни посланици нису уважили примедбе Владе и закон је изгласан у Народној скупштини. Како Влада није стала на страну закона, чекало се да га потпише председник Републике Србије па да он ступи на снагу. Али, то се није догодило.¹⁵

Тадашњи председник Републике уважио је ове примедбе и закон није потписао, већ га је вратио на поновно разматрање посланицима. Направљен је нови Нацрт закона којим би требало да буде обезбеђено враћање имовине

13 Управа манастира одмах је уложила жалбу, али је Обласни аграрни суд за Косово и Метохију, на својој седници од 12. марта 1947. године, ту жалбу одбио „као неумесну и на закону неосновану“.

14 У свом образложењу, Влада је навела да је проблем у томе што је национализовано грађевинско земљиште постало друштвена својина и да сада има карактер градског грађевинског земљишта које, по Уставу Србије, може бити само у друштвеној или државној својини.

15 Пре потписивања закона, влада је упутила писмо председнику Републике, у којем се, између осталог, каже да поједина законска решења нису до краја изведена. Затим, наведено је да у Закону није предвиђено ко даје надокнаду у другом одговарајућем земљишту када се грађевинско земљиште не може вратити, односно ко исплаћује надокнаду за то земљиште. Коначно, Влада је упозорила да би се овим законом, којим је обезбеђено враћање имовине само Српској православној цркви, довеле у неравноправан положај друге верске заједнице којима су такође истим прописом одузете непокретности.

свим верским заједницама, али се он никад није нашао пред народним посланицима. Тек 2006. године донет је Закон о враћању (реституцији) имовине црквама и верским заједницама.

Доношењу овог закона претходиле су бројне припремне активности. Најпре, Влада Републике Србије донела је Одлуку о образовању Комисије за прикупљање података о имовини одузетој црквама и верским заједницама 05 број 02-3659/2004-1 од 20. маја 2004. год. У складу са наведеном Одлуком Влада је донела Решење о именовању председника, заменика председника и чланова Комисије за прикупљање података о имовини одузетој црквама и верским заједницама. Задатак Комисије је да прикупи податке о имовини која је применом прописа о аграрној реформи, секвестацији, национализацији и других прописа који су донесени и примењивани у периоду од 1945. године и свим другим актима којима је извршено подржављање без тржишне накнаде одузета црквама и другим верским заједницама и њиховим задужбинама и друштвима. Стручне послове за потребе те Комисије обављао је Републички геодетски завод.

Како на већем делу Косова и Метохије у време одузимања непокретне имовине црква и манастира нису постојале службе за катастар па самим тим ни одговарајућа евиденција о непокретној имовини, за део територије Косова и Метохије коришћене су неке постојеће евиденције о непокретности из 1932. године. Такве евиденције су постојале за општине Пећ, Исток, Дечане и Клина. Такође, коришћена је документација из архиве Епархије рашко-призренске и косовскометохијске, манастира Високи Дечани, архива Патријаршије, архива Републичког геодетског завода и Архива Србије. Трошкове овог пројекта сносила је Епархија рашко-призренска и косовскометохијска и Координациони центар за Косово и Метохију.

Извештај о одузетој имовини урађен је за следеће манастире и цркве: Високи Дечани, Грачаница, Пећка Патријаршија, Девич, Драганац, Свети Врачи у Зочишти, Свети Никола у Приштини, Свети Врачи у Врачеву - општина Лепосавић, Свети Апостол Андреја у Подујеву, црква Светих Апостола у Крпимеју - општина Подујево, црква Светог Никола у Дворанима, црква Свете Тројице у Мушутитшту, црква Свете Богородице у Мушутитшту - општина Сува Река, Призренска Богословија у Душанову, Задужбина епископа Серафима у Цапарцу, црква у Љубижди, Манастир Светог Марка у Кабашу, црква Светог Петра у Кориши, црква Светог Василија у Доњој и Горњој Србици, црква у Горњем Селу, црква у Средској, Храм Светог Николе у Драчићима - општина Призрен.

Поред одузимања по основу Закона о аграрној реформи и колонизацији и Закона о национализацији најамних зграда и грађевинског земљишта, Комисија за прикупљање података о имовини одузетој црквама и верским заједницама је утврдила да је део имовине одузимањем и устројавањем евиденције 50-тих година прошлог века такозваног *ђојисној кайасџира*. Како је ова врста евиденције рађена без премеравања територије то су и површине у овој евиденцији биле само приближне. Након 50-тих година у различитим временским периодима све до 1981. године вршено је снимање територије фотограметријском методом и спровођен поступак *реамбулације* – допуне државног премера.

По тадашњем Закону о премеру и катастру земљишта, нови власници нису били у обавези да упис у катастар документују већ је било довољно да на терену пре снимања обележе своју имовину. На тај начин је и део имовине Српске православне цркве уписиван на приватна лица или као државна и друштвена својина. Тако је велики број црква уписиван у катастарском оперативу као џамије. Део тих „грешака“ је исправљен обновом државног премера 1987. године, док се у катастарском оперативу велики број црква и сада воде као куће-зграде а неке су и надаље остале уписане као државна односно друштвена својина, као што је то био случај са комплексом манастира Драганац.

Извештај Комисија за прикупљање података о имовини одузетој црквама и верским заједницама садржи 313 прилога - доказа о праву власништва и допуњен је оригиналним документима и/или копијама валидних докумената. У циљу очувања истих, сва пратеће документација је скенирана ради чувања у дигиталном облику и предата Епархији рашко-призренској и косовскометохијској.

Сем Извештаја о одузетој имовини, ради заштите имовине у новонасталим условима самопроглашења такозване Републике Косово, за потребе Епархије рашко-призренске и косовскометохијске, Комисија за прикупљање података о имовини одузетој црквама и верским заједницама сачинила је комплетан елаборат поседовних листова и копија катастарских планова за сву непокретну имовину са затеченим стањем у 1999. години. Сва документација је на прегледан и прописан начин сложена, укоричена и предата Епархији рашко-призренској и косовскометохијској.

Резултати рада Комисије за прикупљање података о имовини одузетој црквама и верским заједницама потврдили су на основу расположиве документације да је Српској православној цркви на Косову и Метохији у периоду од 1945. до 1999. године, по основу аграрне реформе, национализације, узурпација и у поступку државног премера територије континуирано одузимањем не само пољопривредно, шумско и грађевинско земљиште, већ и стамбени и пословни простор, чиме су Српској православној цркви

нанета непроцењива штета. Анализом података из предметног извештаја Владине комисије утврђено је да је манастиру Високи Дечани одузето 727.99.05 хектара; манастиру Пећка Патријаршија 845.95.02 хектара; манастиру Грачаница 100.00.82 хектар; манастиру Драганац 207.01.00 хектара; манастиру Девич 3077.59.63 хектара; манастиру Свети Врачи у Зочишту 05.53.75 хекта; манастиру Свете Тројице у Муштушту 07.78.80 хектара и манастиру Свете Богородице у Муштушту 12.56.00 хекта. Осим тога, цркви у Подујеву одузето је 01.38.44 хектара, а цркви Светог Николе у Приштина 00.15.41 хектара, док је православном храму Светог Николе у Дворанима - Сува Река одузето 00.11.37 хектара. Када се овоме придода и 269.40.03 хектара црквеног земљишта које је по истом основу одузето на подручју града Призрена, долази се до поражавајућег податка да је православним црквама и манастирима на подручју АП Косова и Метохије у периоду од 1945. до 1999. године по основу аграрне реформе, национализације, узурпација и у поступку државног премера територије одузето пољопривредно, шумско и грађевинско земљиште у укупној површини од 5255.49.32 хектара.

За више од 60 година поседи црква и манастира на подручју Косова и Метохије претрпело је и по неколико власничких промена. У етнички чистим срединама та имовина је данас у поседу албанског живља. Као пример такве ситуације можемо навести манастир Девич коме је некада припадало 2.000 хектара земље, а која је сада у приватном власништву. И највећи оптимисти у новонасталим околностима морају признати да је настао један затворени круг и да је тешко очекивати да се вишедеценијска неправда учињена од стране државе црквама и манастирима на подручју Косова и Метохије може до краја исправити. Осим тога, и данас смо немоћни сведоци да су на мети албанских узурпатора не само поседи Пећке патријаршије, већ и поседи манастира Девич, Гориоч и Драганац. Овде није само реч о економској штети, јер албански живаљ и данас неометано обрађује имања напуштених српских црква у Будисавцима, Подујеву, Ђаковици, Вучитрну и Штимљу, већ и о недостатку слободе и безбедности за српски живаљ, а поготово за монаштво.

Литература

- Аритонових, И. (2010). Неки узроци и последице друштвених сукоба на Косову и Метохији, Баштина (28): 321–343.
- Богдановић, Д., (1986). Књига о Косову, САНУ, Београд
- Гречић, В., Стојчевић М. (1994): Етнички и мањински конфликти на Балкану, „Међународни односи“, № 5, Београд.
- Крстић, Б., (1994), Косово између историјског и етничког права, Београд.

Љушић, Р., (2008), Историја српске државности XIX века, Београд

Симић, П., (2006), Распето Косово, Народна књига, Београд

Ђирковић, С., (2006), Срби међу европским народима, Београд

Ђоровић, В., (2005), Историја Срба, Београд

Законa о аграрној реформи и колонизацији („Службени лист ДФЈ“ број 64/45)

Законa о национализацији најамних зграда и грађевинског земљишта („Службени лист ФНРЈ“ број 52/58)

Igor VUKONJANSKI

POSSESSIONS OF CHURCHES AND MONASTERIES IN KOSOVO AND METOHIA

Summary

If the Serbian Orthodox Church returned what it had been deprived of from the Second World War, the Land Registry Map of Kosovo and Metohia would look different, because during the Second World War one third of the arable land and forests of the province was owned by churches and monasteries of the Serbian Orthodox Church.

Prayers of the Church had been intensified in the last decade of the twentieth century in the process of restitution, when it was enacted the Law on Restitution of Possession of the Churches and Monasteries, which never entered into force. The long awaited new version of the law was drafted and adopted in the mid of 2006th year.

In the new circumstances of secession and self-proclamation of the independent Republic of Kosovo, Serbian Orthodox Church strives that the property of churches and monasteries in the Southern Serbian Province of Kosovo got extraterritorial status by the international community of the Serbian people which could not survive in this area.

Monks, priests and the people of Kosovo are not losing hope that church's possessions which belonged to it, and regarding all laws will be back, and the state will remain a God borrower.

Key words: Serbian Orthodox Church, possessions, state, confiscation, denationalization.